

РЕВА Марина Митрофанівна,
*старший викладач кафедри психології Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
кандидат психологічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Розглянуто життєву перспективу як один із способів усвідомленого, відносно структурованого освоєння особистістю свого майбутнього. Описано особливості життєвої перспективи у підлітковому та юнацькому віці. Акцентовано увагу на тому, що якісна відмінність підліткового і юнацького віку полягає у орієнтації на майбутнє та ставленні до нього.

Ключові слова: *життєва перспектива, життєва стратегія, життєві цілі, життєві плани, життєконструювання.*

Постановка проблеми. Необхідність звернення до способів конструювання особистістю майбутнього стимулюється ситуацією суспільної кризи, у якій зараз перебуває українське суспільство, одним із психологічних наслідків якої є порушення часової перспективи особистості, крах її життєвих цілей і планів, що загрожує тяжкими переживаннями, серед яких, так званий стрес зруйнованої надії, один з найбільш небезпечних стресів, на думку Г. Сельє [10].

Все це ставить молоду людину перед необхідністю побудови нового бачення життя, індивідуального вирішення складних питань, пов'язаних із пошуком себе, свого місця у світі, з виявленням нових напрямів зростання. Але, проблема в тому, що у молодих людей часто немає зрілого, реалістичного уявлення про майбутнє, життєва перспектива розмита, цілі не визначені, і тоді майбутнє настає для них «несподівано», і вони, як наслідок, недостатньо до нього підготовлені. Тому в сучасних умовах приділяється велика увага вивченню способів життєконструювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії психології немає жодної скільки-небудь значущої теорії, в якій би не визнавалась виключно важлива роль орієнтацій на майбутнє в житті людини. І хоч це поняття виступало в різних термінологічних формах: інтенціональність, життєва перспектива, часова перспектива, часова

транспектива, життєва стратегія, цільовизначення, цілеутворення і т.п. – суть проблеми залишається одна й та ж: життя людини (її активність, діяльність, поведінка і т.п.) визначаються і регулюються не тільки і не стільки минулим, скільки майбутнім.

Експериментальні дослідження часової перспективи розпочинаються з робіт К. Левіна. Він першим серед психологів побудував просторово-часову модель, в якій свідомість і поведінка індивіда розглядаються через призму довготривалої перспективи і різнобічних характеристик індивідуального життєвого простору. Так, К. Левін розглядав часову перспективу як бачення індивідом свого майбутнього чи минулого в його теперішньому і припускав, що когнітивна діяльність і переживання з приводу минулого чи майбутнього можуть впливати на дії, емоції і когнітивну діяльність у теперішньому, а також і на прагнення у майбутньому [4].

Ж. Нюттен наголошує на виключно важливій ролі перспективи майбутнього і приділяє особливу увагу процесам, за допомогою яких потреби конкретизуються у внутрішніх цілях і зовнішніх структурах. «Часова перспектива, особливо перспектива майбутнього, додає важливий вимір, в якому мотивація може досліджуватися в термінах постановки цілей і планування». Отже, майбутнє є психологічним простором, в якому потреби людини підлягають когнітивній переробці в окремі цілі і поведінські проекти. В такому сенсі, конструкт «майбутнє» є місцем побудови поведінки і розвитку людини [7, с. 18].

Найбільш розробленим у вітчизняній психології вважається підхід до вивчення життєвих стратегій, пов'язаний з розглядом особистості як активного, перетворюючого суб'єкта буття, який бере свій початок у роботах С.Л. Рубінштейна [9]. К.О. Абульханова-Славська, продовжуючи традицію, започатковану Рубінштейном, в своїх дослідженнях спрямовує увагу на те, як людина може побудувати своє життя, щоб більш повно реалізувати свої можливості, здібності в даних реальних життєвих умовах. Ця проблема прямо пов'язана з проблемою побудови життєвої стратегії. Автор ставить і намагається дати відповідь на питання, чому намічені цілі часто так і залишаються не втіленими в життя. Особливо гостро питання реалізації можливостей людини постає в зв'язку з незворотністю життя. Незворотність життя вимагає від людини відповідального ставлення до часу свого життя, тобто своєчасності і відповідальності [1, с. 39].

Т.М. Березіна у своїй праці «Просторово-часові особливості внутрішнього світу особистості» говорить про інтеграцію

особистісних часу і простору у єдиний просторово-часовий образномисленнево-чуттєвий континуум (у термінології автора) [2].

Просторово-часові орієнтації є вихідним інваріантом у багатовимірній теорії особистості В.Ф. Моргуна. Поняття особистості згідно з нею має таке визначення: *особистість* – це людина, яка активно опановує і свідомо перетворює природу, суспільство та власну індивідуальність, внутрішній світ якої має унікальне динамічне співвідношення просторово-часових орієнтацій, потребовольових естетичних переживань, змістів, рівнів опанування досвідом й форм реалізації діяльності. Цим співвідношенням реалізується свобода суб'єктного самовизначення особистості в її вчинках і міра відповідальності за їхні наслідки (включаючи і підсвідомо непередбачені) перед природою, суспільством і своєю совістю [6, с. 33].

Ми ставимо на меті розглянути особливості життєвої перспективи у підлітковому та юнацькому віці та намітити шляхи її оптимізації.

Виклад основного матеріалу. Уявлення про майбутнє тісно пов'язані з віковими особливостями розвитку людини. По мірі дорослішання, майбутнє все більше включається у свідомість підлітка, що знаходить своє втілення в уявленні і усвідомленні не тільки теперішнього і минулого, але й майбутнього. Разом з тим, аналізуючи вікові завдання розвитку підлітків І.Г. Малкіна-Пих зазначає: «Думки про майбутнє – орієнтація на теперішнє» [5, с. 60].

Підлітки, описуючи майбутнє, говорять переважно про свої особисті перспективи, тоді як юнаки висувають на перший план загальні проблеми.

Підлітки, для яких характерним є нестабільність поведінки, часто мають деформовані уявлення про свою життєву перспективу, вони демонструють байдужість до майбутнього, відсутність образів майбутнього, небажання про нього думати. Такі підлітки живуть теперішнім, бажаючи отримати з нього максимум задоволення та розваг. Вони не мріють про професію, не будують планів на майбутнє. Відсутність розвиненої часової перспективи в підлітковому віці становить причину почуття безнадійності, самотності. Як зазначає Л.О. Регуш, показовими в цьому відношенні є результати досліджень, спрямованих на вивчення причин самогубств підлітків. Виявилось, що однією з них є невміння зрозуміти відносність часу, відсутність часової перспективи. Багато підлітків переживають «зараз» як «завжди» і якщо їм зараз з якихось причин погано, то вони думають, що погано їм буде завжди, вічно. Єдиний вихід з такої

ситуації для них – самогубство. А психологи-консультанти, які працюють з наркозалежними, стверджують, що для цієї категорії теж загальним є відсутність цілей, як часового орієнтиру в житті. Вони навіть ввели для характеристики цих людей, що не мають в житті жодних цілей, образ «порожнього мішка, який сам по собі не може стояти» [8, с. 77].

Таким чином, орієнтації на майбутнє виступають регулятором самосвідомості підлітка, роблять його активним, більш мобільним і організованим. Недарма Л.С. Виготський наголошував, що підлітка характеризує не слабкість волі, а слабкість цілей [3].

В юнацькому віці горизонт майбутнього значно розширюється як вглиб, так і вшир, включаючи не тільки особисті, але й соціальні перспективи. Життєві цілі стають регулюючим фактором життя. Складність процесу формування часової перспективи в цьому віці полягає ще й у тому, що саме в юнацтві фіксуються найнижча задоволеність смыслом життя, найгостріша невпевненість у собі, переживається тяжкий стан загальної невизначеності.

Розмитість життєвої перспективи може призводити до негативного переживання особистістю невизначеності свого майбутнього. Запобігти цьому дозволяє правильний механізм структурування цілей (а тим самим і свого майбутнього у часі і просторі), розширення його змісту тощо. Тому психологами ведеться робота у напрямку розробки семінарів та тренінгів з навчання молоді планувати свій життєвий шлях, кар'єру.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Під життєвою перспективою ми розуміємо спосіб відносно структурованого засвоєння особистістю свого майбутнього.

Дослідження зазначають, що якісна відмінність підліткового та юнацького віку полягає у ставленні до майбутнього. Перехід від підліткового до юнацького віку пов'язаний з різкою зміною внутрішньої позиції, коли звернення в майбутнє стає головною спрямованістю особистості, а проблеми професійного вибору, побудови життєвого шляху стають головними, навколо яких організується діяльність юнака. Саме юнацький вік є сензитивним в плані порушення питань, пов'язаних із життєвою перспективою, сенсом життя, що операціоналізуються в життєвих цілях і планах.

Для успішного вирішення вікової задачі юнацького віку як задачі самовизначення молоді людини, повинна з'явитися мотивація до зайняття нової соціальної позиції, скластися диференційована система ціннісних орієнтацій і здатність до творчої побудови життєвої перспективи, постановки усвідомлених життєвих цілей.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегии жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Березина Т.Н. Пространственно-временные особенности внутреннего мира личности: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии». – М., 2003. – 41 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы развития психики / Лев Семенович Выготский [Собрание сочинений в 6-ти т.] Т. 3 / под ред. А.М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
4. Левин К. Определение понятия «поля в данный момент времени» / Курт Левин // Динамическая психология: Избр. труды. Пер. с немец. и англ. – М.: Смысл, 2001. – 572 с.
5. Малкина-Пых И.Г. Кризисы подросткового возраста: справочник практического психолога / Ирина Германовна Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2004. – 382 с.
6. Моргун В.Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування / Володимир Федорович Моргун // Філософська і соціологічна думка. – К., 1992. – № 2. – С. 27-40.
7. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего: [учеб. пособие для студентов] / Ж. Нюттен; под ред. Д.А. Леонтьева.– М.: Смысл, 2004.– 607 с.
8. Регуш Л. А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Людмила Александровна Регуш. – СПб. : Речь, 2003. – 352 с.
9. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / Сергей Львович Рубинштейн – М. : Педагогика, 1976. – 423 с.
10. Селье Г. Стресс без дистресса / Ганс Селье [пер. с англ. А.Н. Лука, И.С. Хорола]. – М. : Прогресс, 1982. – 68 с.